

'*allimü'l-fıkħ*, I-III, Kanpûr 1346/1927; Lahor, ts., Shahzad Publishers) fetvaları fıkħ eserlerinin tasnifine göre yeniden düzenlenmiş, bazı mükerrer soru kalıplarını ve fetvaların sonunda yer alan Leknevî'nin adını çıkarmış, diğer müftülerin verdiği ya da naklettiği fetvalardaki isimleri ise muhafaza etmiştir. Ayrıca III. cildin sonuna genel dinî konularla ilgili kendi görüşlerini ihtiva eden bir ilâvede bulunmuştur. *Mecmû'a-i Fetâvâ*'nın Farsça çevirisi (I-IV, Lahor 1397/1978; Kuetta 1990) konuların tasnifi ve düzenlenişi bakımından farklılık gösterir.

Eserdeki fetvalarda, taklit karşıtı bir yaklaşıma sahip olan müellifin derin fıkħ ve hadis bilgisi sayesinde meseleleri ılımlı bir bakış açısıyla ele aldığı görülür. Bu fetvaların aynı zamanda sosyal hayattaki değişimle hukuk düşüncesi arasındaki ilişkiyi yansıttığını söylemek mümkündür. Nitekim Leknevî, kendisinden önceki fakihlerin umûmü'l-belvâ ve sedd-i zerâi' gereği bazı hususları yasakladıklarını, bu görüşlerin değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerektiğini, ancak bazı fakihlerin bu konuyu yeterince kavrayamadığını söyler. Bu yaklaşımıyla ilgili olarak kadınların okuyup yazma öğrenmeleri ve eğitim görmelerinin gerekli olduğu, Hint yarımadasında yaşayan müslümanların İngilizce öğrenebilecekleri, geleneksel Sünnî görüşü kabul etmeyen bir kimsenin kâfir sayılmayacağı yönündeki fetvalarıyla daha önceki fakihlerin hıristiyanlara benzeme gerekçesiyle bir kısım kıyafetlerin giyilemeyeceği ve teknolojik ürünlerin kullanılmayacağı yönündeki görüşlerinin tutarsız olduğuna dair ifadeleri örnek olarak zikredilebilir.

Leknevî'nin görüşlerini eleştiren Abdülevvel Cavnûrî, özellikle eserin III. cildinde yer alan soru ve cevapları müellifin kendisinin hazırladığını, dolayısıyla fetvaların halktan gelen sorulara verilen cevaplardan oluşmadığını, eserin I ve II. ciltlerinde diğer âlimlerin fetvalarına yer verildiğini ve müellifin bunları sadece aktardığını belirtir. Cavnûrî ayrıca, Leknevî'nin eserde dönemin bazı tanınmış âlimlerinin katılmadığı pek çok fetvaya da yer verdiğini belirtir (*Müftü'l-müftî*, s. 266). Ancak bu değerlendirme, mütercimmin eserin neşri sırasında fetvaların sonunda yer alan Leknevî adının çıkarıldığı şeklindeki açıklaması dikkate alındığında isabetli görünmemektedir. *Mecmû'a-i Fetâvâ* günümüzde de Güney Asya müslümanları için önemli bir kaynak durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Leknevî, *Mecmû'a-i Fetâvâ* (nşr. Muhammed Eyyûb), Leknev 1330/1911, I-III; Abdülevvel Cavnûrî, *Müftü'l-müftî*, Multan 1326, s. 266; Ebû'l-Hasan Nedvî, *Hindustânî Müselmân*, Leknev 1961; Muhammed Rızâ Ensârî, *Fetâvâ-yı Firengî Maħal: Fetâvâ-yı Kâdiriyye*, Leknev 1965; a.m.f., "Mevlânâ 'Abdülhâş Firengî Maħallî kâ Mevkîf ağr Ne'î Hindustân meyn Us ki Ma'neviyyât", *Fıkr-i İslâmî ki Teşkil-i Cedid* (nşr. Ziyâülhasan Fârûkî – Müşîrülhak), Lahor, ts. (Rahmâniyye), s. 291-299; Salâh Muhammed Sâlim Ebû'l-Hâc, *el-Menhecû'l-fıkħî li'l-imâmî'l-Leknevî*, Amman 1422/2002, s. 106; Zübeyd Ahmed, "Abdülhâş Firengî Maħallî", *İDMİ*, XII, 857-860.

MUHAMMED KHALID MASUD

MECMÛA-İ FÜNÛN

(مجموعة فنون)

Münif Mehmed Paşa'nın
ön ayak olmasıyla yayımlanan
aylık ilim, fen ve kültür dergisi.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra daha sistemli bir şekilde uygulamaya konulan Batılılaşma faaliyetleri doğrultusunda Türk toplumuna modern ilim ve kültürü tanıtmak üzere 1861 yılında kurulan Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye'nin yayım organı olarak 1279 Muharreminde (Temmuz 1862) neşredilmeye başlanan *Mecmû'a-i Fünûn*, Münif Paşa'nın ilk sayıda yer alan takdim yazısına göre vatan çocuklarını yetiştirmek amacıyla çıkarılmıştır. Dergi, bir ve ikinci yıllar on ikişer sayı olmak üzere düzenli bir şekilde yirmi dört sayı yayımlanır. Üçüncü yılında İstanbul'da baş gösteren büyük kolera salgını ve bazı ekonomik güçlükler yüzünden 33. sayıda yayımını durdurmak zorunda kalır. Muharrem 1283'te (Mayıs 1866) yeniden neşredilmeye başlanan derginin, on dört sayı çıkarıldıktan sonra cemiyet mensuplarının dağılması üzerine beşinci yılında (Safer 1284 / Haziran 1867) 47. sayı ile yayımına son verilir. Münif Paşa, Rebûlevvel 1300'de (Ocak 1883) *Mecmû'a-i Fünûn*'u tekrar çıkarmaya teşebbüs ederse de ilk sayıda (48. sayı) yer alan "Bir Yıldız Böceği ile Bir Yolcu" adlı yazı yüzünden II. Abdülhamid'in emriyle kapatılır; Münif Paşa sorgulanır, ayrıca böyle bir yayıma izin verdiği için devrin Maarif nazırı ikaz edilir.

Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye'nin nizamnamesinde de belirtildiği gibi (md. 3) din ve politika dışında her konuya açık olan derginin amacı ilim ve kültür yoluyla Osmanlı toplumunu çağdaş seviyeye ulaştırmaktır. Dinî konularla ilgili yasağa der-

ginin yayım süresi boyunca riayet edilmiş olduğu halde politika yasağı 4. sayıdan itibaren kısmen terkedilmiş ve "Hulâsa-i Politikkiye" sütununda dünya politikasıyla ilgili bir kısım haberlerin özetlerine yer verilmiştir. İlmî ve kültürel konulara yeni yeni ilgi duymaya başlayan devrin orta seviyedeki okuyucusunun kolayca anlayabileceği sade bir dille çıkarılacağı belirtilen dergide, cemiyet üyelerinin yanı sıra ihtisasları dahilinde başkalarının gönderileceği yazılara da yer verileceği ifade edilmekle beraber dergi büyük ölçüde yine cemiyet mensuplarıyla Münif Paşa'nın gayretleri sayesinde yayın hayatını sürdürmüştür.

Cemiyetin kurucuları, cemiyet nizamnamesinde "ulûm-ı nâfia" diye adlandırdıkları fen bilimlerindeki gelişmelerin Avrupa'nın ilerlemesinde büyük ölçüde etkili olduğunu düşündüklerinden *Mecmû'a-i Fünûn* da bir fen dergisi olarak sayfalarında Türk okuyucusunun henüz yabancı olduğu fizik, kimya, jeoloji, biyoloji gibi pozitif ilimlerle tarih, coğrafya, felsefe, mantık, pedagoji, iktisat ve maliye gibi sosyal bilimler alanındaki incelemelere yer vermiş, bu alanlarla ilgili yazılarda bir kısım ilmî ve felsefî kavramlara Osmanlıca'da karşılıklar bulmaya çalışmıştır.

Mecmû'a-i Fünûn'da yer alan yazılar, doğrudan doğruya çağının Batı düşüncesini yansıtmaya amacıyla kaleme alınmış olup bunlar Avrupa'da yayımlanan popüler mahiyette bir kısım dergi ve kitaplardan belli bir programa dayanmadan, hatta o günkü sosyal çevrenin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan yapılan tercüme ve adaptasyonlardan oluşmaktadır.

İlim, fen ve kültür bağlamında Batılılaşma yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilen ve yüzyılın sonuna kadar bıraktığı boşluğun doldurulamadığı görülen *Mecmû'a-i Fünûn* neşredildiği yılların genç neslinin fikir yapısı üzerinde kalıcı etkiler yapmıştır. O yıllarda genç bir okuyucu olarak Ebüzziyâ Mehmed Tefik'in, "Münif Paşa *Mecmû'a-i Fünûn*'u yayımlamakla devletin yapamadığını yapmıştır" demesine bakılırsa dergi, daha sonraki yıllarda içinden birçok oluşumun filizlendiği bir kültür ocağı hüviyetine de sahiptir.

Bir kısmı Tercüme Odası ile Bâbîâli kalemelerinde memur olarak çalışan, bir kısmı Mekteb-i Harbiyye ve Mekteb-i Bahriyye gibi Batılılaşma'ya açık okullarda hocalık yapan dergi yazarları, ilerlemenin ilk ve en önemli şartı olarak gördükleri

ilmi doğrudan doğruya gündelik hayatın içine dahil etmeye çalışmışlardır.

Geniş okuyucu kitlesinin kolayca anlayabileceği bir dil görüşü taraftarı olan dergide ileriye dönük olarak üzerinde durulan konulardan biri de yazı diliyle yazıda kullanılan Arap alfabesi meselesi olmuş, Azerbaycanlı fikir adamı ve yazar Ahundzâde Mirza Feth Ali'nin Sultan Abdülaziz'e sunduğu bir lâyiha ile yazı dilinde kullanılan Arap harflerinin islahı meselesi gündeme gelmiştir. Konunun cemiyet merkezinde Ahundzâde'nin de katıldığı bir toplantıda tartışılmasından sonra Türkçe'nin Arap harfleriyle yazılmasının birçok sakınca doğurduğu ve bir islahın kaçınılmaz olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Münif Paşa'nın 12 Mayıs 1862'de cemiyet merkezinde verdiği bir konferansta yine aynı konu tartışılmış, ileri sürülen değişik teklif ve görüşler "Islâh-ı Resm-i Hatta Dair Bazı Tasavvurat" başlığıyla derginin 14. sayısında yayımlanmıştır (Temmuz 1863).

Gerek telif gerekse tercüme yazılarda dergide kullanılan dilin devrine göre daha sade olduğu, hatta o sırada çıkmakta olan diğer bazı dergi ve gazetelerin dilini etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca modern ilim ve felsefe dilinin kurulmasında derginin açtığı yol daha sonra devrin diğer yazarları tarafından sürdürülmüştür. Tanpınar gibi bazı araştırmacılar, XVIII. yüzyıl Fransa'sında *Grande Encyclopédie*'nin oynadığı rolün bir benzerini XIX. yüzyıl Türkiye'sinde *Mecmûa-i Fünûn*'un oynadığını belirtmişlerdir.

Dergide adları ve muhtevalarıyla bir yenilik olarak dikkati çeken yazılardan bazıları şunlardır: Münif Efendi imzasıyla: "Muvâzene-i İlm ü Cehl" (nr. 1), "Târîh-i Evrâk-ı Nakdiyye" (nr. 6), "Sergi-i Umûmî-i Osmânî'nin Vukû-i Küşâdî" (nr. 9, 10), "Ehemmiyyet-i Terbiye-i Sıbyân" (nr. 5), "Târîh-i Telgraf" (nr. 11), "Vesâit-i Tenvîriyye" (nr. 12), "Çin'de Bulunan Ehl-i İslâm" (nr. 8), "Ümid Burnu'nda Bulunan Ehl-i İslâm" (nr. 9), "Tanzim-i İstanbul" (nr. 21), "Harîk-i İstanbul" (nr. 28), "Zuhûr-ı Tasvîr-i Efkâr" (nr. 1), "Mecmûa-i İber-i İntibâh" (nr. 8), "Mir'at" (nr. 9). Diğer imzalarla: "İlm-i Servet-i Mîlel" (Ohannes Efendi, nr. 2), "Fevâid-i Şirket" (Vahan Efendi, nr. 8), "Banka-i Osmânî" (Kadri Efendi, nr. 12), "Kuvve-i Elektrikiyye" (Dâniş Bey, nr. 24), "Medhal-i İlm-i Jeoloji" (Edhem Paşa, nr. 2-5, 9, 11, 16, 23, 25, 27, 30, 32, 33), "Kudemâ-yı Mülûk-i Misriyye Tarihi" (Halil Bey – Cemil Bey, nr. 1, 2, 4, 10, 19, 20, 23, 25, 35, 44, 46), "Avru-

pa Kitasının Mevki-i Coğrafisi ve Ahvâl-i Tarihiyyesine Dair" (Kadri Efendi, nr. 3-4), "Britanya Adaları Tarih ve Coğrafyası" (Kadri Efendi, nr. 16-18), "Lüzûm-i İlm-i Tıp" (Mehmed Emin Efendi, nr. 38), "İntihar" ve "İskât-ı Cenin" (Aziz Efendi, nr. 39, 40).

Dergide müstakil makalelerde ele alınan belli başlı konuları pozitif ilimler başta olmak üzere tarih, coğrafya, felsefe, arkeoloji, eğitim, iktisat, sanayi, şehircilik, basın, halk sağlığı ile kısmen din ve politika oluşturmaktadır. Türk okuyucusuna Batılı tarzda ilk roman örneği olarak takdim edilen Fénelon'un *Télémaque Tercümesi*'nin özetleriyle Edhem Pertev Paşa'nın köpeklerle ilgili meşhur "Av'ave" makalesi (nr. 42), birkaç tercüme ve Osmanlı Sanayi Sergisi dolayısıyla yazılan bir manzume dışında dergide edebiyatla ilgili herhangi bir örneğe yer verilmemiştir. Buna karşılık Münif Efendi'nin aralarında Demokritos gibi materyalist; Thales, Heraklit, Anaxagoras, Empedokles gibi fizikçi; Solon, Piatakos, Pythagoras, Sokrat ve Eflâton gibi ahlâkçı, mistik ve idealist filozofların da bulunduğu "Târîh-i Hükemâ-yı Yunan" başlıklı on altı sayı süren yazı dizisi dikkati çeker (Akgün, sy. 15 [1995], s. 56-65).

Mecmûa-i Fünûn'un yazarları arasında şu isimler de bulunmaktadır: Ahmed Vefik Paşa, Saffet Paşa, Rifat Bey, Küçük Said Paşa, Hekimbaşı Sâlih Efendi, Aleksandr Karatodori, Konstantinidi Efendi, Hayrullah Efendi, Bekir Sıdkı Efendi, Ahmed Rifat Efendi, Mâcid Bey, Mehmed Şerif, Kostaki ve Fardis Efendi.

Küçük boyda, 12 × 19 cm. ebadında bazan üç, bazan dört forma hacmindeki derginin ilk sayısı Ceridehâne'de, sonraki birkaç sayısı Tercümân-ı Ahvâl ve Artin Manosyan Matbaası'nda, 9. sayıdan itibaren Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye Matbaası'nda basılmış ve o döneme göre pahalı sayılan 5 kuruş fiyatla satılmış, gördüğü ilgi üzerine ilk sayıları yeniden tabedilmiştir. Sayfa numaraları her ciltte teselsül edip yeniden başlayarak toplam 1905 sayfalık bir koleksiyon oluşturmuştur. Her cildin sonuna bir fihrist ile yanlış-doğru cetveli eklenmiştir. *Mecmûa-i Fünûn*'un İstanbul'daki birçok kütüphanede koleksiyonları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara 1960), Ankara 1972, s. 264-266; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, I, 149-155; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, s. 150-154; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniye'nin

Kuruluş ve Faaliyetleri", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, İstanbul 1987, s. 211-220; a.m.f., "Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye", *DİA*, VII, 333-334; İsmail Doğan, *Tanzimat'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002, s. 264-266; Ali Budak, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa* (doktora tezi, 2002), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 241-300; Ebüzziya Tefvik, "Münif Paşa, Hayatı ve İşleri", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, nr. 251-253, İstanbul 10-12 Şubat 1910; Mehmed Kaplan, "Bizde Avrupa Kültürünün İlk Öncüleri", *İstanbul*, sy. 62, İstanbul 1946, s. 5-7; Dündar Akunal, "Türk Basınının 150. Yılında İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünûn", *TCTA*, I, 117-118; Ekrem Işın, "Osmanlı Bilim Tarihi: Münif Paşa ve Mecmua-i Fünûn", *TT*, sy. 11 (1984), s. 61-66; Yeşim Işıl, "Mecmua-i Fünûn'da Bilimsel Zihniyet", *a.e.*, sy. 46 (1987), s. 45-48; a.m.f., "Mecmua-i Fünûn'da Tıp Konulu Yazılar", *Bilim Tarihi*, sy. 22, İstanbul 1993, s. 17-30; Mehmed Akgün, "Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniye ve Mecmua-i Fünûn'un Felsefi Açından Taşdığı Önem", *Felsefe Dünyası*, sy. 15, Ankara 1995, s. 53-67; Necdet Hayta, "Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniye ve Mecmua-i Fünûn", *TK*, sy. 428 (1998), s. 728-742; Mustafa Kutlu, "Mecmua-i Fünûn", *TDEA*, VI, 175-176.

ABDULLAH UÇMAN

MECMÛA-I MUALLİM

(مجموعۃ معلم)

Muallim Nâci'nin

(ö. 1893)

çıkardığı haftalık edebî dergi.

30 Eylül 1303 (12 Ekim 1887) – 3 Teşrinisânî 1304 (15 Kasım 1888) tarihleri arasında toplam elli sekiz sayı yayımlanan dergi kapanıncaya kadar hemen tek başına Muallim Nâci tarafından çıkarılmıştır. İlk iki sayının üçüncü, 3, 5-11. sayıların ikinci baskısı yapıldığına göre büyük ilgi gördüğü anlaşılan derginin ilk sayıdan itibaren sayfa numaraları devam ettirilmiştir. Düzenli biçimde her hafta dört sayfa yayımlanan dergide dikkati çeken ilk şey, çıkış yazısında belirtildiği halde devrin diğer edebiyat dergilerinden farklı olarak birkaç istisna dışında yeni ve aktüel konularla ilgili şiir, hikâye, deneme, edebî tenkit gibi herhangi bir örneğe yer verilmemiş olmasıdır. Dergide daha çok eski Türk edebiyatına dair makalelerle şiir iktibasları oldukça geniş yer tutmaktadır. Dergide İsmâil Safâ dışında bazı sayılarda Ali Ulvi, Besim, İbrâhim Necâti, Mehmed Said, M. Selâhaddin gibi pek tanınmamış şair ve yazarların adına da rastlanmaktadır.